

نمایه سفینه، دوره چهارم (شماره ۱۳ تا ۱۶)^۱

حمید سلیم‌گندمی*

۱. مقدمه

۱-۱) رشد روز افزون تولید اطلاعات، ایجاب می‌کند تا برای بازیابی اطلاعات از شیوه‌ها و روشهای مختلفی استفاده شود. یکی از ابزارها و روشهای بسیار مؤثر در امر شناسایی، جستجو و بازیابی اطلاعات مورد نیاز از میان انبوه اطلاعات، نمایه است.

نمایه (= Index) در اصطلاح کتابداری، راهنمایی برای مواد یا مطالبی است که به ترتیبی غیر از ترتیب اصلی مواد یا مطالب، تنظیم یافته باشد. نمایه موضوعی^۲ عبارت از کلیدواژه‌های موضوعی است که برحسب حروف الفبا تنظیم می‌شود و شماره صفحه یا صفحات حاوی آن موضوع، در مقابل آن قرار می‌گیرد.^۳

۱-۲) بر اساس آنچه در استانداردهای نمایه‌سازی ایزو ۹۹۹-۱۹۹۶ آمده است، هدف از نمایه، فراهم کردن ابزارهای کارآمد برای کمک به کاربر در پیدا کردن

---

۱. بر خود لازم می‌دانم از همکاری جناب آقای علی محمد طالعی و سرکار خانم صدیقه شاکری - که در تدوین این نمایه همکاری داشته‌اند - صمیمانه تشکر کنم.
* کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

2. Subject Index.

۳. نک: اصطلاحات کتابداری. پوری سلطانی، فروردین راستین. ویرایش دوم، ذیل واژه نمایه.

اطلاعات درون مدرک است.^۱

۱-۳) روش نمایه‌سازی: برای تهیه‌ی نمایه‌ی موضوعی مقالات منتشر شده در چهار شماره فصلنامه سفینه، متن مقالات و گزارشهای معرفی کتاب و بایسته‌های پژوهشی، مطالعه و کلید واژه‌هایی از متن استخراج یا متناسب با متن، انتخاب شده است. با توجه به فشردگی موضوعات مطرح شده در مقالات، از موضوعاتی که به طور متوسط در حد یک پاراگراف بلند - حدود نیم صفحه - ارائه شده باشند، کلید واژه‌ها انتخاب شده و در نمایه به عنوان مدخل وارد شده‌اند. البته اگر به موضوعی در حد یک پاراگراف ۲ یا ۳ سطری پرداخته شده و نکته یا نکات اساسی موضوع ذکر شده باشد، به عنوان مدخل در نمایه وارد شده است. در صورت ضرورت، از عناوین مقالات نیز کلید واژه انتخاب شده است.

۱-۴) ویژگیها و ساختار: در مجموع، ۲۳ مقاله، ۷ گزارش و معرفی و ۵ مورد نکته‌ها و بایسته‌های پژوهشی در موضوعات کلی امامت و ولایت و موضوعات مرتبط، نمایه‌سازی شده است.

نمایه حاضر به لحاظ پوشش زمانی، ۴ شماره فصلنامه سفینه، از شماره ۱۳ (زمستان ۱۳۸۵) تا شماره ۱۶ (پاییز ۱۳۸۶) یعنی یک دوره یکساله را شامل می‌شود. در شماره‌های پیشین، وعده شده بود که نمایه هر چهار دوره یعنی ۱۶ شماره نشریه سفینه در کتاب مستقلی به عنوان نمایه سفینه چاپ و منتشر شود؛ ولی متأسفانه به دلیل: ۱. ضیق وقت برای هماهنگی کلید واژه‌ها در نمایه‌های دوره چهارگانه، ۲. کم حجم بودن برای ارائه در حد یک کتاب مستقل، کتاب مستقل «نمایه سفینه» آماده عرضه نشده و ان شاء الله در پایان شماره بیستم، یعنی پس از هر پنج دوره چهار شماره‌ای، در همکرد نمایه‌های شماره‌های پیشین در کتاب مستقلی چاپ و منتشر خواهد شد که شامل چکیده‌های فارسی، عربی، انگلیسی و فرانسوی مقاله‌ها نیز می‌باشد.

۱. اصول نمایه‌سازی بر اساس استاندارد ایزو ۹۹۹-۱۹۹۶، تهیه و تدوین: ماندانا صدیق بهزادی با همکاری شیرین تعاونی (خالقی). تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱، ص ۵.

- ساختار نمایه نیز شامل: ۱. نمایه عناوین در دو بخش: الف به ترتیب شماره‌های ۱۳ تا ۱۶ سفینه و ب. به ترتیب الفبای عنوان، ۲. نمایه پدیدآور و ۳. نمایه موضوع است.
- در نمایه پدیدآور ذیل نام هر پدیدآور، در صورتی که او نقشی غیر از مؤلف داشته باشد، نقش خاص پدیدآور در قلاب [ ] آورده شده است.
- در مورد گزارشهای معرفّی کتاب - که معمولاً عنوان خاصی ندارد - در نمایه پدیدآور، پس از عنوان کتاب، نشریه یا پایان نامه معرفّی شده در قلاب [ ]، معرفّی کتاب، معرفّی نشریه یا معرفّی پایان نامه آمده است. در نمایه عنوان نیز پس از عنوان و مؤلف کتاب یا نشریه یا پایان نامه معرفّی شده در داخل قلاب، از عبارت [معرفّی کتاب] [معرفّی نشریه] [معرفّی پایان نامه] استفاده شده است.
- برای جلوگیری از تکرار واژه‌ها در مدخلها از نشانگر «۴» استفاده شده است.
- حتّی المقدور صورت مفرد واژه‌ها به کار رفته و در هنگام ضرورت استفاده از واژه‌های جمع، شکل جمع سالم به کار برده شده است که لااقل از ردیف الفبایی شکل مفرد فاصله نداشته باشد؛ مانند: راویان، نایبان به جای رواة یا نواب؛ و یا از پسوند «ها-های» در داخل قلاب [ ] استفاده شده است. بنابراین پسوند جمع در ترتیب الفبا قرار نمی‌گیرد. مانند: فهرست [ها].
- در صورتی که شکل جمع مکسر کلمه‌ای رایج بوده، ناگزیر از جمع مکسر استفاده شده است؛ مانند: مشایخ، اصول اربعمائه، اصول فقه.
- برای تسهیل و تسریع در بازیابی اطلاعات از ارجاعات «نگاه کنید به» با علامت «» و «نیز نگاه کنید به» با علامت «» استفاده شده است.
- در صورتی که از پاورقیها نیز نمایه یا کلید واژه موضوعی انتخاب شده باشد، حرف (پ) در کنار شماره صفحات به کار رفته است.
- از عبارات عربی، کلید واژه فارسی تهیّه شده است.
- ال (الف و لام) حرف تعریف در ردیف الفبا محسوب نشده است؛ جز در موارد خاص و اسم اشهر؛ مثل: الغدیر که در ردیف الف قرار گرفته است.

- از آنجا که محور اساسی مقالات سفینه، تأکید بر حدیث است، در صورتی که حدیثی برای شاهد مثال آورده شده و خود دارای موضوعی خاص باشد، موضوع حدیث مدخل واقع شده است.

- مهم‌ترین اصل در نمایه، بازیابی اطلاعات با سرعت و دقت مطلوب، در یک مجموعه هماهنگ شده است. لذا برای رعایت هماهنگی، زبان مصنوعی و واژگان مهار شده بیش از زبان طبیعی کاربرد دارد؛ ولی در بازیابی متنهای آزاد، با توجه به نوع مخاطبان، به نظر می‌رسد تلفیقی از زبان طبیعی و زبان مصنوعی لازم است. در این میان، ارجاعات نقش ویژه‌ای پیدا می‌کند.

بنابراین، با توجه به تأکید بر استفاده بیشتر و به‌کارگیری زبان طبیعی در نمایه، وجود برخی ناهماهنگیها بین کلیدواژه‌های نمایه دوره ۱ و ۲ و ۳ و نمایه دوره ۴ ناگزیر می‌باشد. امید که در نمایه در هم‌کرد دوره‌ای پنجگانه - که ۲۰ شماره سفینه را در بردارد - با ارجاعات مناسب، هماهنگی بیشتری ایجاد شود و ضمن تأکید بر استفاده کاربردی به طریق زبان طبیعی، از زبان مصنوعی و واژگان مهار شده نیز بهره گرفته شود تا به عنوان نمایه‌ای استاندارد در حوزه علوم اسلامی مطرح شود و در کلاسهای درسی و دانشگاهی نیز به مثابه الگویی عملی برای دانشجویان، مورد استفاده قرار گیرد.

- به منظور پرهیز از عبارت‌سازی، برخی واژه‌ها به عنوان واژه توضیحی در داخل پرانتز قرار داده شده است. مثلاً آیه (واژه) که در این مدخل، کلمه «آیه» به لحاظ بررسی واژگانی مورد نظر بوده است.

- معمولاً در ساختار نمایه‌های موضوعی، از کد عناوین مقالات استفاده می‌شود و در مقابل هر کلید واژه موضوعی، شماره‌های مربوط به عناوین مقالات مختلف ارائه می‌شود. جستجوکننده باید ضمن مراجعه به مشخصات ارائه شده در مقابل کد عناوین مقالات، به اصل مقاله مراجعه کند و با توزیع در کل مقاله، موضوع مورد نظر را بیابد.

در این نمایه به دو دلیل، از کد عنوان و ارجاع به کد عناوین، استفاده نشده است:

۱. فقط یک عنوان نشریه در نمایه‌سازی مطرح بوده است. ۲. تسریع و تسهیل در بازیابی اطلاعات، مبنای اصلی این نمایه است؛ لذا در مقابل هر کلید واژه به ترتیب «شماره نشریه / شماره صفحه یا صفحات موضوع» آورده شده است. بنابراین مراجعه کننده مستقیماً به صفحه یا صفحات موضوع مورد نظر راهنمایی می‌شود. در صورتی که موضوع مورد نظر در چند صفحه متوالی باشد، میان شماره صفحات از خط فاصله استفاده شده است. مانند ۱۵۶-۱۵۲/۱۴ یعنی نشریه شماره ۱۴ صفحات ۱۵۲ تا ۱۵۶.

در مواردی که معرفی نقد و بررسی یا موضوعی درباره کتاب، رساله، پایان‌نامه یا نشریه خاصی مطرح بوده، عنوان مدرک، مدخل واقع شده و کلمه کتاب، رساله، پایان‌نامه یا نشریه در داخل قلاب [ ] نوشته شده است.

- به طور کلی آنچه داخل قلاب قرار گرفته است، در ردیف ترتیب الفبایی قرار نمی‌گیرد. مثال: [کتاب] الغدير في الكتاب و السنة [رساله] الإبانة عن المماثلة.

***

یادآور می‌شود در حوزه علوم اسلامی و خصوصاً علوم قرآنی و حدیث، این نمایه، نخستین نمایه موضوعی تخصصی مبتنی بر استانداردهای نمایه‌سازی است که براساس سطح و عمق تعیین شده، شکل گرفته است.

در عصر کنونی، بازیابی اطلاعات با دو محور «سرعت و دقت»، از نکات اساسی است که می‌تواند برای محققان و پژوهشگران ابزاری کمکی باشد. معمولاً نمایه‌ساز با صرف وقت فراوان و مطالعه سطر به سطر مقالات، گزارشها و پانویسها به استخراج کلید واژه‌های موضوعی می‌پردازد؛ آنگاه بین واژه‌های استخراج شده هماهنگی و ارتباط منطقی ایجاد می‌کند تا با توجه به نوع مخاطبان، میزان سرعت و دقت در بازیابی اطلاعات بالاتر رود.

مطمئناً میزان آشنایی نمایه‌ساز به موضوعات نمایه بسیار حائز اهمیت است و به تناسب میزان آشنایی با موضوع، ضریب دقت در تعیین کلید واژه‌های اصلی با بار اطلاعات لازم و توجه به ریزش اطلاعات کاذب، بالاتر خواهد بود.

در تهیه این نمایه تقریباً همه شرایط مذکور لحاظ شده و سعی شده است با تسلط نسبت به موضوعات علوم قرآنی و حدیث - با توجه به تحصیلات کارشناسی نگارنده در رشته الهیات و معارف اسلامی - نمایه نسبتاً جامعی تدوین گردد. در عین حال، هیچ ادعایی بر عدم رخداد سهو و خطا و اشتباه در نمایه نشده است. به همین دلیل، از بزرگواران و صاحب نظران در رشته های علوم قرآن و حدیث و علوم کتابداری و اطلاع رسانی و دیگر پژوهشگران تمنا دارد با تذکرها و راهنمایی های خود، نگارنده را در تهیه و تدوین نمایه های شماره های بعدی، یاری فرمایند.

نکته ای مهم و بایسته توجه

حجم روز افزون تولید نشریات و مقاله های چاپ شده از یک سو و ضرورت سرعت و دقت بیشتر در بازیابی اطلاعات از سوی دیگر، نیاز به نمایه سازی و چکیده نویسی به صورت حرفه ای را بیش از پیش مطرح کرده است و در بسیاری از سازمانها و مؤسسه های دولتی و غیردولتی، گروه هایی متولی امر نمایه سازی و چکیده نویسی شده اند.

بر همین اساس، تأسیس مؤسسه یا انجمنی کاملاً تخصصی و حرفه ای برای ایجاد هماهنگی و تدوین سیاست های نمایه سازی و همکاری با نشریات، خصوصاً در حوزه موضوعات اسلامی پیشنهاد می شود. گام اول برای تأسیس و شکل گیری انجمن نمایه سازان، شناسایی و معرفی گروه های مختلف نمایه ساز در داخل و خارج از کشور است که در این مقدمه به اختصار، برخی از آنها معرفی می شوند. البته کتاب مستقلی برای معرفی مؤسسه ها و سازمان های نمایه ساز در دو بخش داخل و خارج کشور با همکاری سرکار خانم صدیقه شاکری در دست تنظیم و گردآوری است که امید است در سال جاری (۱۳۸۷) تکمیل و آماده انتشار شود.

الف. مؤسسه ها و سازمان های داخل کشور

۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

۲. پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
۳. مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی (وابسته به معاونت پژوهش دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
۴. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
۵. سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
۶. بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی
۷. مرکز اطلاعات علمی، اسناد و کتابخانه وزارت نیرو
۸. مرکز اسناد و مدارک میراث فرهنگی کشور
۹. مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی نمایه (زیر نظر نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور)
۱۰. مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی
۱۱. مرکز توسعه اطلاعات و ارتباطات مدیریت
۱۲. مرکز پژوهشهای بازرگانی
۱۳. مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی
۱۴. کتابخانه مجلس شورای اسلامی
۱۵. آرشیو سازمان میراث فرهنگی استان تهران
۱۶. کتابخانه مرکز منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز
- ب. انجمنها، مؤسسه‌ها و سازمانهای خارج کشور
- ب / ۱. انجمنها
۱. انجمن نمایه‌سازی آمریکا (American Society of Indexing) [تأسیس: ۱۹۵۸]
۲. انجمن نمایه‌سازی کانادا (Indexing Society of Canada) [تأسیس: ۱۹۷۷]
۳. انجمن نمایه‌سازان استرالیا و نیوزیلند (زلاندنو)
- (Australian And New Zealand Society of Indexers (ANZSI)) [تأسیس: ۱۹۷۶]
۴. انجمن نمایه‌سازان (بریتانیا) (Society of Indexers (UK))
۵. شبکه نمایه‌سازان آلمانی

(Deutsches Netzwerk der Indexer: German network of Indexers)

۶. انجمن نمایه سازان و کتابشناسان آفریقای جنوبی

(Association of Southern African Indexers and Bibliographers (ASAIB))

[تأسیس: ۱۹۹۴]

۷. شبکه نمایه سازی هلند (Netherlands Indexing Network (NIN))

ب / ۲. موسسات نمایه سازی

۱. William Abrams Indexing Services

۲. Wright information indexing services

۳. Still indexing services

۴. INdexers Unlimited

۵. AnDix Indexing Associates

۶. Herr's Indexing Service

۷. Schroeder Indexing Service

۸. songbird Indexing Services

۹. SunRiver Indexing Services

ب / ۳. گروههای مباحثه (فاروم)

۱. AliaIndexers

۲. America online (AOL)

۳. Asiconference

۴. Cindexusers

۵. IndexCafe

۶. Indexers Discussion

۷. Index-L

۸. Web Indexing

به گفته یکی از پژوهشگران :

اصولاً ارزش نمایه‌سازی به جامعه آن نیز بستگی دارد. در دانش نشر، مبحثی به نام «محیط نشر» وجود دارد. محیط نمایه‌سازی نیز جزئی از «محیط نشر» است. باید بیش از هر چیز، اهمیت و ضرورت نمایه‌سازی در جامعه معلوم شود؛ که این به طور طبیعی، به عهده اندیشمندان، رهبران فکری و روشنفکران جامعه است؛ اما راههای دیگری هم برای معلوم ساختن این اهمیت و ضرورت وجود دارد. سازمانهای آموزشی رسمی و رسانه‌های جمعی نیز می‌توانند اهمیت و ضرورت نمایه‌سازی را برای عموم روشن سازند.^۱

لطفاً پیشنهادهای و انتقادهای علمی خود را از طریق دفتر سفینه یا پست الکترونیک hsalim@nlai.ir برای نگارنده ارسال فرمایید.

---

۱. محمدی‌فر، محمدرضا. مبانی نمایه‌سازی. تهران: وزارت ارشاد، ۱۳۸۱، مقدمه.